

Яремко І.Й.

**ПУБЛІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
СКЛАДОВОЇ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА**

Розкрито важливість інформаційно-інтелектуальних ресурсів у ефективному функціонуванні сучасного суб'єкта ринкової економіки, значимість їх формалізованого вартісного виразу, оприлюдненого в офіційній публічній фінансовій звітності. Наведено ключові фактори загальної проблематики публічної репрезентації нематеріального економічного потенціалу як інформаційно-інтелектуальної складової капіталу підприємства. Сформульовано окремі аспекти формалізації вимірів інформаційно-інтелектуального капіталу.

Ключові слова: підприємство, сукупний капітал, інформаційно-інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, оцінка, формалізація, бухгалтерський облік, фінансова звітність, публічна репрезентація.

Постановка проблеми. Конкурентні переваги сучасного суб'єкта ринкової економіки значною мірою споріднюються з наявністю і можливістю ефективного використання інформаційно-інтелектуальних ресурсів. Такого типу ресурси також мають домінуючий вплив на вартість сукупного капіталу підприємства, видозмінюючи при цьому усталені поняття про вартість та цінність капіталу. Як сукупний капітал, так і його нематеріальна складова у постіндустріальній, інформаційно-інтелектуальній економіці набувають нового змісту і нових форм прояву: «сучасна теорія економічного зростання визнає інтелект, людський капітал як головний фактор економічного зростання» [1, с.57]. Саме тому на теперішній час вкрай гострою виступає проблема встановлення об'єктивної (реальної) вартості як сукупного капіталу, так і його інформаційно-інтелектуальної складової для забезпечення управління процесами його залучення, розміщення та використання.

Транснаціональні корпорації, здійснюючи глобальну стратегію на ринках капіталів та інвестицій, водночас задають достатньо жорсткі правила та встановлюють основні принципи і критерії оцінювання ринкової вартості капіталу. Зокрема вартість інформаційно-інтелектуальних ресурсів розглядається через їх продуктивну силу у підвищенні ефективності функціонування сучасних суб'єктів ринкової економіки. Попри те інформаційно-інтелектуальна складова з точки зору її вартісної репрезентації є найбільш проблемною – відсутність формалізованої оцінки. Безперечно, що формалізована оцінка інформаційно-інтелектуальної складової може бути здійснена тільки в системі бухгалтерського обліку: «в Україні обліком охоплено лише обмежене коло інтелектуальних ресурсів, що призводить до втрати частини бухгалтерської інформації, важливої для визначення балансової вартості підприємства» [2, с. 1].

З огляду на значимість репрезентації підприємством інформаційно-інтелектуальної складової капіталу, науковцями обґрунтовується необхідність удосконалення бухгалтерської методології. Проте, «незважаючи на вагомий внесок учених у розвиток теоретичного та методичного апарату бухгалтерського обліку нематеріальних активів, незмінним залишився підхід до їхнього облікового відображення у межах вартісної оцінки» [3, с. 1]. Наведене «обумовлює актуальність питання про розширення традиційних показників, які містяться у формах фінансової звітності, шляхом доповнення їх даними про інтелектуальний капітал» [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання капіталізації компаній з високою інтелектуальною складовою зумовили численні дослідження оцінювання вартості капіталу. Розвиток моделей вартісного виміру капіталу сучасних підприємств пов'язується з тим, що поряд з урахуванням традиційних активів у систему вартісного оцінювання капіталу вимушено почали вводити різного роду нефінансові індикатори для характеристики інформаційно-інтелектуального капіталу. При цьому переважно відзначається, що вони лише опосередковано діагностують інтелектуальну складову у вартості капіталу, а тому: «розроблення теоретико-методологічних засад оцінки вартості на сьогодні вважається одним із найважливіших завдань у теорії фінансів» [5, с. 18].

У сучасній економіці виникає необхідність розвитку теорії оцінки вартості сукупних нематеріальних економічних ресурсів та інформаційно-інтелектуального капіталу підприємства, яка переважно пов'язується з формулюванням нового знання економічного виміру. Науково-методологічна площина такого розвитку переважно розглядається такою, що знаходиться між засадами економічної теорії і методологією бухгалтерського обліку. Удосконалення методологічної основи (базових засад теорії оцінки вартості капіталу) все ж повинно проходити на основі удосконалення міжнародної стандартизації фінансової звітності і перегляду основних постулатів економічної теорії. У літературних джерелах часто наводяться висловлювання П. Самуельсона, за яким «... баланс підприємства ґрун-

© Яремко Ігор Йосафатович, доктор економічних наук, професор кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, e-mail: I.Yaremko@i.ua

тується на оцінці активів, що складає одне з головних питань теорії капіталу та відсотка» [6, с. 43].

У контексті формалізації показників про інформаційно-інтелектуальний капітал сучасного підприємства можна навести часто цитовані в економічній літературі висловлювання знаного фахівця у сфері менеджменту П. Друкера, опубліковані у журналі *Financial Times* (1999.IV): «Капіталовкладення, зроблені в людей, доти, доки не будуть внесені у звітність, розмови про управління знаннями так і залишаться словами». Вітчизняний академік А.А. Чухно дотримується подібної позиції, відзначаючи, що, оскільки складові інтелектуального капіталу беруть участь у виробництві, то вони визначають цінність компанії, що має відбиватись в бухгалтерських документах [7, с. 50].

За результатами переважної більшості тематичних досліджень робляться висновки про те, що невіршеними залишається низка науково-практичних питань теоретичного та прикладного характеру з економічної природи та сутності нематеріальних активів як об'єкта обліку, їх демонстрації як інформаційно-інтелектуального капіталу, а також розробка організаційно-методичних аспектів як вагомих напрямів інформаційного забезпечення управлінських рішень.

Методологія дослідження ґрунтується на вироблених засадах теорії інтелектуального капіталу, принципах ринкових механізмів оцінки вартості капіталу підприємства, міжнародних і вітчизняних регламентаціях обліку нематеріальних активів та наведення інформації у публічній фінансовій звітності підприємства.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті проблемних аспектів щодо відображення реальної вартості інформаційно-інтелектуальної складової капіталу підприємства, формулюванні окремих аспектів для більш об'ємної репрезентації наявних у підприємства інформаційно-інтелектуальних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління капіталом (в тому числі інформаційно-інтелектуальним) підприємства і його вартісна характеристика базуються на об'ємному теоретичному базисі економічних теорій, пов'язаних із формуванням інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських цілей. Дослідження теорій вартості і капіталу, їх еволюцію та адекватність сучасній структурі ресурсів, які репрезентують капітал підприємства, здійснюється через аналіз відповідності методологічних засад, основних теоретичних концепцій для практичної демонстрації економічними суб'єктами своєї вартості. Вартісна верифікація капіталу підприємства спирається на використання двох типів оцінних інструментів – системи економічних оцінок та механізму встановлення ринкового курсу акцій підприємства. Економічне оцінювання вартості капіталу у практичному економічному вимірі відіграє відповідну і допоміжну роль для ринкових оцінок.

Під капіталом зазвичай розуміють усі види майнових та інтелектуальних цінностей суб'єкта підприємницької діяльності, які забезпечують його

здатність до функціонування, отримання прибутку чи зростання його ринкової вартості. Незалежно від різновиду вартості, проблематика оцінювання капіталу підприємства зводиться насамперед до об'єктивного вимірювання нематеріальної складової власного капіталу підприємства, яка важко піддається вартісній верифікації та, враховуючи динамізм і варіабельність його як вартісного фактора, ще більша проблема з екземпліфікацією.

Категорія «інтелектуальний капітал» значно розширює традиційне поняття «нематеріальні активи підприємства», впроваджуючи до свого складу різноманітні інтелектуальні ресурси, серед яких нових має динамічний і непрогнозований характер. Разом з тим, «більшість із існуючих визначень поняття «інтелектуальний капітал підприємства» не відображають його сутності, а зводяться до переліку складових» [8]. З цих причин кількісна оцінка сумарної вартості нематеріальних ресурсів підприємства вкрай ускладнена. Крім цього, один і той же вид нематеріального активу відіграє різну роль на окремих підприємствах і, відповідно, має різну вагу у вартості капіталу: «... німецькі автори ґрунтовно довели якісно нову природу інформації та знань як нового фактора виробництва. Але яка його роль у зростанні продуктивності економіки – залишається не з'ясованим» [9, с. 15].

Враховуючи складність різнохарактерних факторів і чинників впливу на ринкову вартість капіталу підприємства, сучасні системи економічного оцінювання базуються на обширному конгломераті міждисциплінарного базису – концепціях менеджменту, концептуальних і методичних засадах оцінної діяльності, принципах формування інвестиційних показників на основі агрегування стандартизованих показників фінансової звітності і моделях дисконтування грошових потоків, теоріях капіталу і прибутку, методах оцінювання капітальних й інвестиційних активів. При цьому, очевидним, особливо з практичної точки зору, є те, що «концепція вартості беззмисловна і непотрібна, якщо вартість неможливо виміряти» [10, с. 15].

У питаннях, пов'язаних з потребою оцінити те, що точно виміряти важко, за найдостовірніший приймається підхід найбільш «просунутих» з тієї чи іншої причини концептуальних засад. Сьогодні зайшли так далеко, що будь-який експерт або фірма можуть на свій розсуд «чаклувати» вартісну оцінку інформаційно-інтелектуального капіталу і обґрунтовувати широкому загалу рівень майбутньої капіталізаційної ефективності будь-якого підприємства тільки їм відомим способом, названим моделлю або системою вимірювання. При цьому афірмація повністю ігнорується, тобто очевидною є відсутність прозорих розрахунків та підтверджуючих документів, які мають статус юридичної відповідальності (наприклад, офіційна фінансова звітність чи аудиторський висновок).

Стосовно оцінки вартості капіталу сучасного підприємства, насамперед його інформаційно-інтелектуальної складової та обчисленої його капіталізаційної ефективності і надалі залишається актуальною теза, що «сувора математична логіка,

розрахунки і побудови, що вражають уяву своєю складністю, часто лише створюють ілюзію науковості...» [11, с. 45]. М. Блауг в доповіді «Факти і фікції в економічній науці» (Facts and Fiction in Economics. Models, Realism and Social Construction in Modern Economics) відзначив, що сучасна економічна наука «дедалі більше перетворюється в інтелектуальну гру заради самої гри, незалежної від її практичної значимості». Проблематику «нематеріальної складової потенціалу» посилює нечіткий розподіл його характеристики з макrorівневого і мiкрорівневого (окремого підприємства) погляду. З одного боку, його характеризують із суто технічної позиції («неосяжний капітал», «невідчутний капітал», «невловимий капітал» тощо), з іншого – прив'язуючи до певних об'єктів як його носіїв («людський капітал», «брендовий капітал», «марочний капітал», «інтелектуальний капітал» та ін.). Економічна сутність, внаслідок різноформатного поєднання складових такого капіталу, у багатьох випадках втрачається.

Те саме стосується і всіх інших видів економічних ресурсів, передусім нематеріального характеру. Розвиток інформаційно-інтелектуальної економіки і взаємопов'язані з цим процесом концепції управління (управління знаннями – Knowledge Management і управління, спрямоване на створення вартості – Value Based Management) потребують формалізованої характеристики неосяжної складової (інтелектуальних ресурсів) капіталу підприємства і його офіційної демонстрації у фінансовій звітності.

Як відзначається [12], відсутність теоретичних і методичних положень об'єктивної оцінки вартості і вартісних змін неосяжного капіталу є основною проблематикою управління підприємства своїм нематеріальним потенціалом і вартісно-орієнтованого менеджменту загалом. Управління нематеріальним потенціалом в силу багатьох факторів є складним процесом навіть для високо розвинутих компаній (рис. 1).

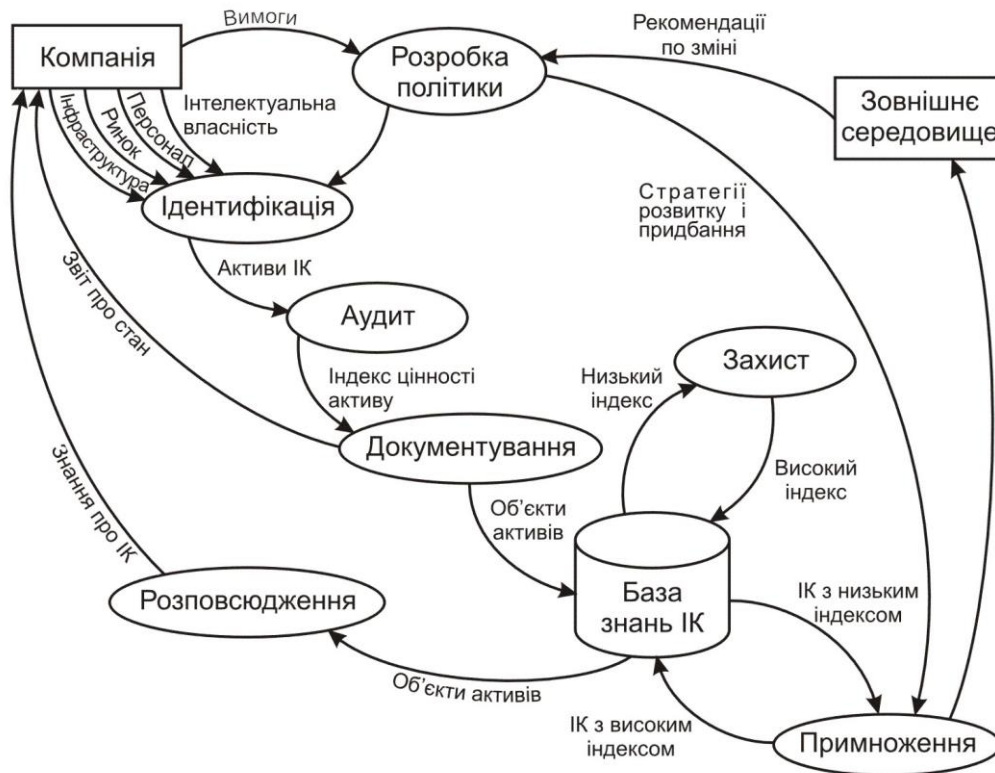

Рис. 1. Процес управління інтелектуальним капіталом [12]

Для розв'язання проблеми формалізованого взаємопов'язаного відображення фінансових результатів і капіталу підприємства Ф. Шмідтом запропонована теоретична конструкція «органічної балансової теорії» [13], методологічні засади якої спрямовані на оцінку підприємства (з позиції публічної фінансової звітності) як клітини в «організмі ринкового господарства». Концептуальними засадами виступила парадигма позитивного результату діяльності (ефективності у широкому розумінні) лише за умови утвердження суб'єктом господарювання свого становища на

ринку (за сучасною термінологією – набуття необхідного рівня капіталізації). Для забезпечення таких цілей в теорії передбачалося використовувати ринкову (відновну) вартість активів, включати в баланс широкий спектр нематеріальних активів за їх ринковою (у теперішніх термінах «справедливою») вартістю.

Враховуючи недостатнє розкриття інформації про інтелектуальний капітал у фінансовій звітності, розробники й адепти стратегічних карт [14, с. 159] пропонують публікувати їх у складі пояснювальної записки до

офіційної публічної звітності. На рис. 2 наводиться умовне подання впливу деяких елементів «традиційних витрат» форми Звіту про прибутки і збитки на формування неосяжної складової

капіталу підприємства, що потенційно поліпшує бізнес-процеси компанії, її ринкову вартість (зростання акціонерного капіталу), створює передумови майбутніх прибутків.

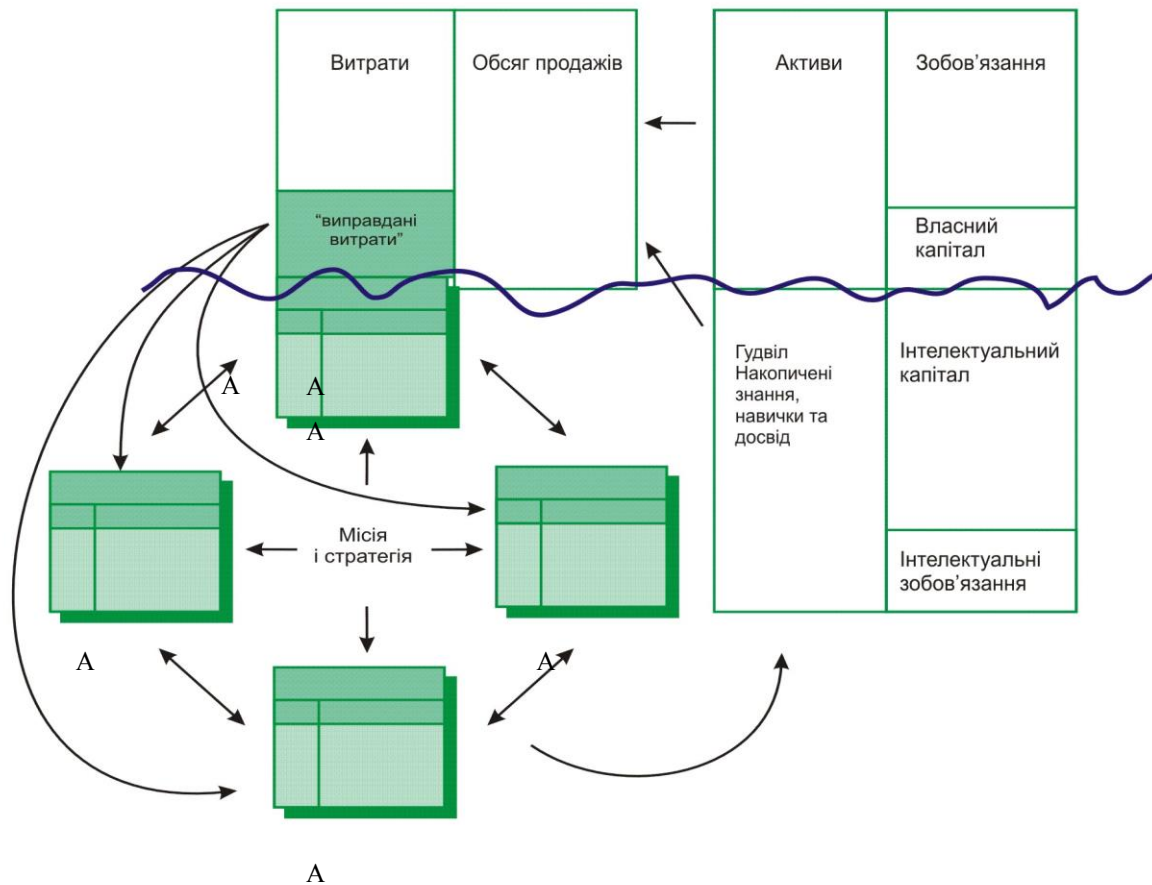

Рис. 2. Стратегічні карти і традиційні форми фінансової звітності у відображенні інтелектуального капіталу [14]

На рисунку хвилястою лінією показано умовну «водойму» для порівняльної характеристики двох видів звітності: традиційна фінансова звітність показує лише те, що знаходиться «над поверхнею води», звіт в термінах вартості (зрівноважені з концепцією інтелектуального капіталу) розкриває «глибинний вплив» зроблених витрат на «посилення» ринкових позицій підприємства і, відповідно, вартісного зростання акціонерного капіталу. У першій колонці із загальної суми витрат на формування інтелектуального капіталу виокремлено «виправдані витрати», різницю між якими найдоцільніше назвати «фіктивним інтелектуальним капіталом» (А), що у подальшому формує такий самий за економічним змістом «фіктивний ефект синергії капіталів». Особливо очевидним цей факт стає при амальгації капіталів, коли ставка доходності не досягає попереднього рівня, спричинюючи явно виражену редукцію акціонерного капіталу.

Нині всі без винятку економісти і фінансові аналітики перебувають, на наш погляд, на хибних позиціях оцінювання окремих видів інтелектуальних ресурсів, сумарна величина яких за такими підходами репрезентує капітал. У цьому дослідженні, виходячи з економічної сутності такого

ресурсного потенціалу, на мікрорівні пропонується категорія «ідеальний капітал», а його продуктивна функція, виражена через вартість, репрезентується категорією – «ідеальні ресурси» [15]. Цей об'єкт подано «ідеальним капіталом» для відзначення суттєво іншого змістового навантаження категорії, відмежування її від макrorівневого тлумачення та інших чисельних різнокаліберних наповнень терміна «інтелектуальний капітал», а також для позначення, що це окремий власний капітал конкретного підприємства, а не акціонерна власність; він індивідуальний за структурою й індикативною основою оцінки для кожного підприємства, здатний існувати лише з самим підприємством, його не можна вилучити як, наприклад, частину статутного (акціонерного) капіталу.

Спираючись на концептуальний підхід вартісної оцінки нематеріальних ресурсів, категорія «ідеальний капітал» нами пропонується як новий об'єкт виразу нематеріального ресурсного потенціалу підприємства без умови взаємопов'язаного виникнення з іншого майна (витрат), а його реальна вартість зрівноважена ймовірно досяжною ціною, яка впливає із вартості чистих (агрегованих) балансових активів і розраховується за наведеною

нижче розроблено спеціально для цього об'єкта методикою.

Тому обґрунтовується підхід, згідно з яким нематеріальні ресурси найоб'єктивніше оцінювати у взаємозв'язку з матеріальними. Продуктивна комбінація показників, які характеризують вартість реально функціонуючих складових інфраструктурних, інтелектуальних, людських та інших нематеріальних складових визначає розмір їх продуктивної енергії (економічності) у функціонуючому капіталі, а в поєднанні з матеріальним і фінансовим капіталом – додаткову синергетичну силу і продуктивність потенціалу підприємства («ідеальний капітал»).

За результатами дослідження зроблено висновок, що для об'єктивної оцінки вартості

підприємства важливим є забезпеченість капіталу резервними і страховими джерелами як можливостями утримання і нарощування потенціалу, що характеризує репродуктивну здатність (спроможність) підприємства. Загальні засади оцінювання вартості нематеріального капіталу та управління вартістю нематеріальної складової машинобудівного підприємства, моніторинг і діагностика вартості структурних компонентів нематеріальних факторів пропонується здійснювати за змодельованим підходом, наведеним на рис. 3.

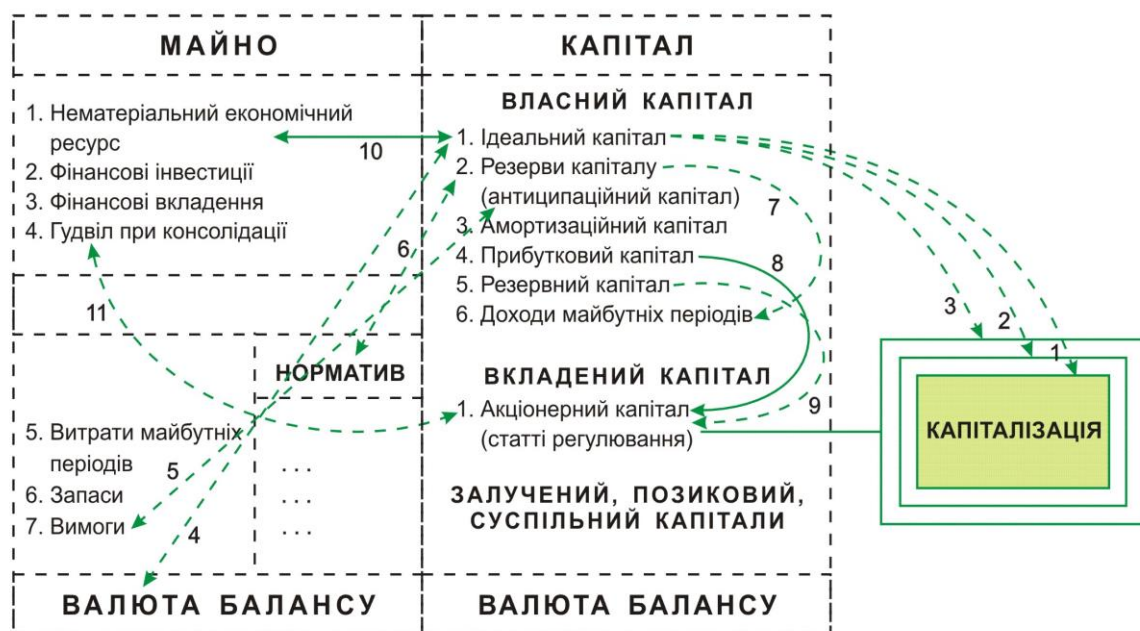

Рис. 3. Взаємозв'язок і взаємозалежність економічних ресурсів і капіталу підприємства

У цій моделі стрілками вказуються залежності ринкової складової капіталу підприємства («ідеальний капітал») від оцінки його потенційних спроможностей ринковим механізмом (курс акцій підприємства на фондових ринках). При первинному розміщенні акцій, наступних емісіях, у різні періоди часу змінюється показник неосязної складової капіталу і на рівновелику суму нематеріальний економічний ресурс підприємства в частині загальнозначеного внутрішньофірмового гудвілу («ідеального капіталу підприємства»).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інформаційно-інтелектуальний капітал є вагомим ресурсом ефективного функціонування сучасного суб'єкта ринкової економіки. Для управління цією складовою необхідною умовою

виступає його формалізований кількісний вираз. Важливість об'єктивного виміру, публічна репрезентація пов'язуються зі значимістю ролі інформаційно-інтелектуальних ресурсів для ринкових механізмів визначення безпосередньо вартості підприємства, його інвестиційної привабливості, зіставності рівня ефективності функціонування різних суб'єктів ринкової економіки за критерієм створеної вартості (капіталізація нематеріальних активів). Оскільки система бухгалтерського обліку і публічної фінансової звітності є єдиними моделями, здатними у формалізований спосіб сформулювати й репрезентувати інформацію про інформаційно-інтелектуальний капітал підприємства, то подальший напрям таких тематичних досліджень лежить насамперед у розвитку стандартизації обліку і звітності.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Просвирина И.И. Прибыль и поддержание капитала акционерных обществ / И.И. Просвирина // Финансы. Теоретический и научно-практический журнал Министерства финансов Российской Федерации. – 2004. – № 5. – С. 56–61.
2. Старко І.Є. Облік і контроль нематеріальних активів у системі управління діяльністю підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І.Є. Старко. – Львівська комерційна академія, 2015. – 20с.
3. Скоп Х.І. Бухгалтерський облік нематеріальних активів: відображення та переоцінка: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Х.І. Скоп – Львівська комерційна академія, 2015. – 20с.
4. Корягін М.В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку: монографія / М.В. Корягін. – Львів: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. – 262 с.
5. Євтух О.Т. Теорія вартості через призму фінансів / О.Т. Євтух // Фінанси України. Науково-теоретичний та інформаційно-практичний журнал Міністерства фінансів України. – 2005. – № 11. – С. 7–20.
6. Ловінська Л.Г. Оцінка в сучасній системі бухгалтерського обліку підприємств України: дис. ... доктора екон. наук: 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Ловінська Людмила Геннадіївна. – Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, 2007. – 375 с.
7. Чухно А.А. Інтелектуальний капітал: сутність форми і закономірності розвитку / А. Чухно // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48–55.
8. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 – економіка, організація та управління підприємствами / О.О. Стрижак. – Харківський державний економічний університет, 2004. – 20 с.
9. Чухно А.А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії / А.А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 4. – С. 14–28; № 5. – С. 15–35.
10. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление. – 2-е изд., стер. / Т. Коупленд, Т. Коллер, Д. Мурын / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2002. – 576 с.
11. Тарасович В.М. Інституціональна теорія: методологічні пошуки і гіпотези / В.М. Тарасович // Економічна теорія. – 2004. – № 2. – С. 45–52.
12. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Энни Брукинг: Пер. с англ. под ред. Л.Н. Ковалик. – СПб: Питер, 2001. – 288 с.
13. Schmidt F. Die organische Bilanz in Rahmen der Wirtschaft / Fritz Schmidt. – Leipzig, 1921.
14. Ольве Нильс–Горан. Сбалансированная система показателей. Практическое руководство по использованию / Ольве Нильс–Горан, Рой Жан, Веттер Магнус: пер. с англ.: Издательский дом “Вильямс”, 2006. – 304 с.
15. Яремко І.Й. Категорія “Ідеальний капітал”. Свідectво про авторське право № 7803 від 18.06.2003 / І.Й. Яремко // Авторське право і суміжні права. Офіційний бюлетень Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України, 2003. – № 3. – С. 420.